

DAENSISME ?

DOOR

H. BALTHAZAR

Bij de historiografie van de arbeidersbeweging blijkt bijzonder goed hoezeer de historische waarneming bijna onvermijdelijk beperkt wordt door eigentijdse beïnvloeding. Men vertrekt immers van de uiteraard subjectieve feitelijkheid dat er een arbeidersbeweging bestaat, die naar structuur en ideologie veelvormig is en waarbij bewust of onbewust naar een historische verantwoording van deze feitelijkheid wordt gevraagd. Dit is ook waar voor de nochtans vaak voortreffelijke werken, die verschenen zijn over het daensisme. De bekendheid van het thema wortelt in deze behoefte om de betekenis van het daensisme in te schakelen in een gezamenlijk evolutiebeeld van een kristendemokratische arbeidersbeweging. Dit is niet a priori verkeerd, maar het jongste werk van L. Wils toont ook de mogelijkheid van een andere benaderingswijze¹. Hier mag men zonder overdrijving spreken van een beslissend werk in de toch nog steeds magere literatuur over de politieke geschiedenis van het onafhankelijke België.

Het is een rustige en knap geschreven synthese van de Zuidvlaamse achtergronden waaruit de Aalsterse rebellie van priester Daens zou gegroeid zijn. Noch naar methode, noch naar gebruikte bronnen is het speciaal meldenswaard: naast het objectief schaarse archiefmateriaal blijft het vooral bij een weliswaar intelligent uitgevoerde, maar dan toch reeds conventionele analyse van de in vroegere studies verwaarloosde „Vlaams-democratische” krantjes. Betekenis heeft Wils' studie vooral door zijn nieuw vertrekpunt en vooral door de kordate stellingen waartoe zijn onderzoek hem voerde. Wanneer wij het hebben over een beslissend werk dan is het omwille van de nieuwe perspectieven, die de auteur opent en die in aanzienlijke mate het stricte terrein van de arbeidersbeweging voorbij stevenen.

Wij weten zeer goed welke drie fundamentele krachtlijnen onze politieke structuren hebben beïnvloed: er was de in de praktijk vroegst merkbare krachtlijn van klerikaal contra antiklerikaal; er was de zich tamelijk vlug opdringende Vlaamse problematiek en er was tenslotte het steeds aanwezige, maar pas laat gestructureerde sociale vraagstuk in de gedaante van een zelfstandige arbeidersbeweging. Wij weten weliswaar hoe sterk deze krachtlijnen elkaar hebben doorkruist, beïnvloed, tegengewerkt of bevrucht, maar er blijft daaromtrent een verwarring en een onduidelijkheid bestaan, die weer zeer duidelijk mede oorzaak vindt in actuele toestanden. Wanneer Wils op het einde van zijn studie een oordeel moet vellen over priester Daens en zijn plaats in de „daensistische” beweging dan komt hij tot een verbluffende vaststelling: „Hij was noch haar wegbereider, noch haar initiatiefnemer, noch haar inspirator, noch haar leider” (p. 200). De term „Daensisme” zou in feite verkeerd gekozen zijn en niet de lading dekken, die men er tot op heden gemeenlijk aan toevertrouw-

¹ Lode WILS, *Het Daensisme. De Opstand van het Zuidvlaamse platteland*, Davidsfonds-Leuven, Keurreeks n^o 110, 1969.

de. Het Aalsterse gebeuren in 1894 en volgende jaren zou slechts de accidentele en alleszins meest radicale verwezenlijking zijn van een breder en zogenaamd „Vlaams-democratisch” proces (o.m. pp. 47-50). De ware betekenis van dit proces zou zijn dat tóén de traditie begon van de specifiek-flamingantische partijen, een traditie, die tot op vandaag doorwerkt (p. 12 en p. 217). In al deze stellingen zit belangwekkende stof om in hogergenoemde verwarring en onduidelijkheid meer licht te brengen.

Het was in april 1893 dat op initiatief van Pieter Daens (broer van priester Adolf Daens) de Kristelijke Volkspartij werd gesticht. Wils noteert in dit verband: „Het ziet er helemaal niet naar uit dat het Daensisme zou ontstaan zijn om te strijden voor de politieke autonomie van de arbeiders... Vermits hij niet ijverde voor hun politieke ontvoogding, al verzette hij zich daar ook niet tegen, zullen we elders een verklaring moeten zoeken voor zijn optreden in het Daensisme” (p. 32). Deze verklaring wordt gezocht in een dubbel verband.

Een eerste maal — en dit is ongetwijfeld het beste deel van de studie — wordt in een enge kronologische en geografische begrenzing een synthetisch verslag gegeven over de politieke en sociale reacties in een aantal periodieken en organisaties, die aan de basis liggen van de ontwakende „kristen-democratie” te Aalst en in de Zuidvlaamse taalgrensstreek met als voornaamste kernen Kortrijk, Oudenaarde en Ninove. Beginnend in de jaren 1880 en zich heviger manifesterend vanaf het ogenblik dat men in het parlement de in-overweging goedkeurde van een voorstel tot grondwetsherziening, die in 1893 leidde tot de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht, kon aldaar een merkwaardig politiek radicaliseringsproces vastgesteld worden.

Alhoewel de auteur naar onze mening te weinig de initiatiefnemers en volgelingen van dit radicaliseringsproces situeert in een globale socio-professionele context, geeft hij ter zake bijzonder interessante appreciatie-elementen. Zij zijn vooral toegespitst op de rol van Pieter Daens, Hector Plancquaert, L. Du Catillon, de „Roelanders” en de dorpsonderwijzers.

Pieter Daens, zoon van een meester-schaliedekker met vier knechten en van een winkelierster in school- en kantoorbenodigdheden, zelf een welgesteld man als hoofdredacteur-drukker van het „Land van Aelst” en eigenaar-uitgever van „De Werkman”, richtte de invloed van zijn informatie- en propaganda-media zeer duidelijk op het openbreken van de zeer gesloten katholieke kringen vol hoge notabelen, die traditioneel zorgden voor de verdeling van de politieke mandaten. Het essentieelste motief voor de radicalisering dient ons inziens in dit objectief van politieke promotie gezocht te worden. Dit was nog het best vast te stellen bij Hector Plancquaert, die op de meest radicale en openlijke wijze in deze jaren is opgekomen voor een politieke scheuring in katholieke rangen, indien de politieke promotie en de gestelde eisen niet van binnen uit konden bereikt worden. Ook Plancquaert was een gefortuneerd man, zoon van een geneesheer-burgemeester te Wortegem. Op vele plaatsen poogde hij als kandidaat op katholieke lijsten naar voor te komen. Typisch bij voorbeeld waren zijn verkiezingsargumenten in mei 1893 wanneer hij opkwam in het kanton Waarschoot voor een mandaat in de provincieraad tegen de Gentenaar Albert Dutry, joernalist van de katholieke *L'Impartial* en franskiljonse telg van de leidende Gentse bourgeoisie. Plancquaert had de beschikking over zijn fel gelezen blad *Het Recht - Vlaamsch Katholiek Volksblad* met als veelzeggende

ondertitels „Voor God en Volk” en „Alles voor Vlaanderen - Vlaanderen voor Kristus”. Tegen Dutry speelde hij vooral het argument „De Buiten aan de buitenlieden” uit. Het was een zeer realistisch argument. In de lijsten van de politieke mandaten, die wij aanlegden om een beeld te krijgen van de politieke machtsbezetting binnen de hoge burgerij, valt het bij voorbeeld ten zeerste op hoeveel Gentse rijke burgers burgemeester van een buitengemeente of provincieraadslid van een buitenkanton waren. In het beste geval waren zij ter plaatse bezitter van een buitenverblijf, maar steeds bleef het zwaartepunt van hun sociale en economische belangensfeer in de grootstad liggen.

Het is tegen deze toestand dat de protagonisten van Wils' studie reageerden en tenslotte revolteerden. Het is nodig daarbij om de thema's, die deze reactie en revolte schraagden, goed in de gedachten te houden. We kunnen ze in vier programmapunten samen vatten (vooral pp. 14-16):

- 1) Er was het militante katholiek zijn. De zorg voor en de bescherming van het geloof werd steeds scherp beklemtoond.
- 2) Voor het sociaal vraagstuk werd vooral gesteund en voortgebouwd op de katholieke traditie van de „goede werken”, die sinds de kongressen van Mechelen een gemoderniseerde stimulans hadden gekregen. Het ideaal was korporatief: het organiseren van een kristelijke samenleving op een solidaire standenstructuur.
- 3) Het flamingantisme was een centraal argument. De eerste en meest gebruikte propagandathema's kenmerkten zich door een actieve steun aan politieke kandidaten, die prioriteit beloofden aan Vlaamse eisen.
- 4) Steeds heviger kwam ook het anti-socialisme naar voor, ondanks of tegelijk met een verhoogde aandacht voor de arbeiderseisen.

Van belang is nu de oorsprong en de oorzaken te onderscheiden, van dat kronologisch moment waarop met deze strijdthema's een politieke revolte in katholieke rangen optrad. Zeer juist en slechts op het eerste zicht paradoxaal heeft Wils geponereerd dat deze „daensistische beweging” geen „daensisme” was. Weliswaar wordt ook bij Wils nog onvoldoende verklaard waarom precies te Aalst en in deze Zuidvlaamse streken de beweging zulke bekende en opvallende vorm kreeg, maar in feite is dit wellicht maar een secundaire factor. Hetgeen Wils noteerde uit de voorbereidingsjaren van het Aalsterse avontuur moet een algemeen Vlaams verschijnsel geweest zijn. Het is in elk geval een nadere wetenschappelijke controle waard. Bij lange na niet bevredigend echter lijkt ons de poging van de auteur te zijn om vanaf 1830 bredere verbanden en algemeen ideologische evolutielijnen op te speuren en zo een onafgebroken Vlaamse, progressieve en democratische strekking in en aan de rand van de katholieke partij te ontdekken (kernbewijsvoering in de pp. 34-44 en elders in het werk verschillende keren herhaald). Het is voor ons een eerder verwarrende poging, die merkwaardigerwijze contrasteert met de concreet gestoffeerde aanval op de oude stellingen van K. Van Isacker, S.J.². De onontwijkbare er-

² Vooral geformuleerd in de overigens terecht geprezen werken van K. VAN ISACKER: *Werkelijk en Wettelijk Land. De Katholieke Opinie tegenover de Rechterzijde, 1863-1884*, Brussel-Antwerpen, 1955; —, *Averechtse Democratie. De Gilden en de Christelijke Democratie in België, 1875-1914*, Antwerpen, 1959.

varing van het gevoerde onderzoek leerde dat men moeilijk kan aannemen hoe de kristen-demokratie van bij de verre aanvang — dit is reeds in de Omwenteling van 1830 — bezield zou zijn geworden door het ultramontanisme. In aansluiting bij de beweging voor uitbreiding van het stemrecht en bij de pauselijke politiek van Leo XIII zou dit in de laatste jaren van de vorige eeuw tenslotte geleid hebben tot een voorrang aan de korporatieve sociale actie. Dit uitte zich in de opbouw van een organisatorische structuur waarin de moderne kristen-demokratie zich verder zou ontwikkelen. De „kristen-democratische” achtergronden, die Wils onderzocht klopten helemaal niet met deze theorie. Er was integendeel en in alle duidelijkheid sprake van een radicaal politiek gericht katholicisme met bijzonder weinig sporen van een ultramontaans afwijzen van het politieke spel in het grondwettelijk België.

Kennelijk worden hier ook twee strekkingen verward, die zich rond 1890 min of meer gelijktijdig ontwikkelden en dooreenstrengelden. Er was enerzijds de autonome tendenz van niet zeer homogene middengroepen (boeren, winkeliers, ambachtslieden...), die vanuit eigen aspiraties en frustraties een politieke macht wilden vormen. Er waren anderzijds verbindingspogingen, die vanuit ultramontaanse burgerijmiddens vertrokken en wellicht meer merkbaar waren in het Brusselse en in Wallonië, met de bedoeling recht op de arbeidersklasse af te gaan, er af te wijken van het klassiek paternalistisch patroon en er een meer aan de woelige tijd aangepaste organisatorische structuur te scheppen voor verdere katholieke actie. In de praktijk zijn de twee strekkingen dikwijls in dezelfde structuren terecht gekomen. Waar Wils het echter over een andere boeg gooit om de wieg te zoeken in een lange traditie van Vlaams progressisme kan hij ons inziens evenmin overtuigen. Met moet immers goed opletten wanneer men ideeën projecteert in een vrij lange tijdsevolutie. Begrippen zoals „progressisme” en „democratie” zijn gevaarlijk om te manipuleren.

Het is inderdaad zo dat enkele krisismomenten, al dan niet begeleid door partiële censusverlagingen, tussen 1830 en 1890 steeds geleid hebben tot een spanning tussen de oude groepen, die in het politieke zadel zaten en newcomers, die meestal enkele sporten lager stonden op de sociale ladder en zich vanop die lagere positie ook omringden met ideologische argumenten van volksere of, zo men wil, meer democratisch-progressieve aard. Uit eigen ervaring van sociografisch onderzoek ter zake kunnen wij dan in elk geval over niet veel meer spreken dan over ideologische „argumenten”, niet over een coherente theorie, sociaal-economisch aanleunend bij objectief omschreven en begrensd sociale groepen. Wils merkt trouwens ook verschillende keren op dat het ganse gamma aan gilden en kringen, die aan de kristen-democratische opbloei voorafgingen, geen homogeen publiek telden (vooral pp. 47-48).

De ideeën zijn niet de meest relevante factor om deze gedurig waarneembare spanning te verklaren, minstens toch niet om met voldoende geldigheid een antwoord te vinden op de vraag waarom precies rond 1890 het vuur van deze spanning veel hoger oplaaide. Die jaren rond 1890 vormen een decisieve breuklijn omdat een aantal nieuwe factoren nog moeilijk een symbiose toelieten tussen de oude politieke topgroepen en nieuwe aspiranten. Tot voor 1830 was de zaak zeer eenvoudig. Op een heel kort moment ten tijde van de Brabantse Omwenteling en de Eerste Franse Bezettingstijd na was de selectie van het politieke personeel exclusief voorbehouden aan een numeriek zeer beperkte

groep notabelen. In de bronnen ter zake vindt men vaak dat simboolzinnetje terug: „sous tous les rapports de *naissance*, d'*alliance* et de *fortune*” kwam iemand al dan niet in aanmerking om politiek gezagsdrager te worden. 1830 sloeg een bres in deze exclusiviteit zonder evenwel radicaal de oude toestand te wijzigen. De infrastructurele voorwaarden, gekoppeld aan de accidentele crisis en aan een verhoogde ideologische bewustzijnsgraad, waren er om een politieke en sociale rangsverhoging van middengroepen mogelijk te maken. Dit ging niet van zelf. Het gaat nooit van zelf om plaats vrij of bij te krijgen op de kommandobruggen van het maatschappelijk leven. De strijdbaarheid moest dus gaande worden gehouden en daarin kan men inderdaad een „ideologische” continuïteit onderscheiden. Ondanks vele krisismomenten kon echter de bestaande topgroep, die de hegemonie over het maatschappelijk-politiek apparaat in handen hield, voldoende poreus blijven om selectief en druppelsgewijs uit het brede, polymorfologische reservoir van de middengroepen elementen naar boven te halen. Men kan daar zeer talrijke voorbeelden voor opnoemen.

Precies deze mogelijkheid van absorptie scheen nu in de opkomende jaren van het „Daensisme” ten gronde belemmerd te geraken. Beslissend hiervoor was de nieuwe dimensie in het arbeidersprobleem. De oprichting in 1885 van de Belgische Werkliedenpartij betekende dat binnen het Belgische Socialisme een consensus was tot stand gekomen over de politieke machtsverovering als voornaamste objectief. De enorme sociale onlusten in het voorjaar van 1886 lieten geen twijfel meer over de combattieve kracht, die de arbeidersklasse kon ontwikkelen. Vanaf dat ogenblik dook een reactie op, die overal in West-Europa een primordiaal verschijnsel zou worden. Het was de angst van de middengroepen om tussen de krachtpolen van het hoogste en het laagste sociale niveau geprangd en geslachtofferd te worden. Het felle antisocialisme loog er niet om. Voor de rest werd een houvast en een verantwoording gezocht in traditie- en milieugebonden factoren, geplant bij ons in veronachtzaamde en bedreigde „zekerheden” zoals de Vlaamse zaak en de godsdienst. Het was tenslotte ook symptomatisch dat Pieter Daens en konsoorten helemaal niet op de bres stonden voor de verovering van het algemeen stemrecht. Het opbruisende radicalisme van de „Vlaams-democratische” stroming nam, zoals elk soort radicalisme, een deel algemeen sociaal-progressieve programmapunten op. Zo werd de geactiveerde aandacht voor de materiële en morele noden van het arbeidersvolk vertolkt in het stimuleren van arbeidersverenigingen, maar dieperliggend bleef een conservatieve reflex doorwegen. Dergelijk soort radicalisme rebelleert slechts in hoge, uitzonderlijke krisismomenten tot en met de volledige afscheuring uit het politiek oorsprongsmilieu. Dit helpt dan gemakkelijker verklaren waarom de kern van het „Daensisme” te Aalst bleef en er bitter weinig succesvolle uitzwermingspunten waren.

Men kan, na lektuur van het boek, zeer goed begrijpen waarom de auteur de term zelf van „Daensisme” durft betwisten. Hij wou „de wortels en de oorsprong van de beweging” nader bestuderen en hij ontdekte een gans ander beeld. Men mag er de historicus Wils om feliciteren dat hij zo konsekvent dit ander beeld tot een synthese heeft gebracht, ten koste in feite van zijn eigen uitgangspunt en met als resultaat een demystificatie van allesbehalve geringe betekenis. Soms geraakt hij zelf niet uit de dualiteit van het „accident”-Daens en de bredere sociale context waarin het wortel schoot. Te veel misschien ligt

het accent op de hoofdrolspelers en wordt het breder sociologisch verband verwaarloosd. Tenslotte leidde het uitgangspunt tot een wellicht te enge geografische begrenzing. Het hoofdstuk „Uitzwerming en veroordeling” valt in vergelijking met de rest te mager en te oppervlakkig uit. Die paar minpunten, die nu eenmaal ook traditioneel moeten voorkomen in een recensie, mogen in elk geval niets afdoen aan de oprechte bewondering, die we voor dit werk willen betuigen.

Herman BALTHAZAR.